

DEĞERLENDİRMELER

Alimcan İNAYET, Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/Celmoğuz, Külcüoğlu kültür Merkezi Yayınları, İzmir 2007, VIII+281 s.

Türk dünyası sözlü ürünlerinde mitolojik tipler önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizde bu konu üzerine bazı çalışmalar yapılmışsa da bunların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle sözlü anlatılarımızda yer alan dev, ejderha, tepegöz, yalmavuz, cadı ve al karısı/albastı gibi kökeni eskilere uzanan mitolojik tipler hakkında yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu konuda yapılan önemli çalışmalardan biri, Doç. Dr. Alimcan İnayet tarafından hazırlanan ve Mayıs 2007’de yayımlanan “Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/Celmoğuz” adlı eserdir.

Bu çalışma, Ön Söz (s. IV), Kısaltmalar (s. V-VI), Giriş (s. 1–76), Sonuç (s. 77–81), Metinler (s. 85–242), Kaynaklar (s. 243–254) ve Dizin (s. 255–281) bölümlerinden oluşmaktadır.

Yazar, “**Giriş**” bölümünde çalışmanın amacının, “yalmavuz tipi”nin kökenini, karakter özelliklerini ve bunun mitolojik temellerini, bu tipin değişim sürecini ve koşullarını, diğer benzer tiplerle ilişkisini karşılaştırmalı inceleme yöntemiyle tahlil etmek olduğunu belirtmiştir.

Eserin “**Giriş**” bölümü dokuz alt başlıktan oluşmaktadır:

“**1. Konuyla İlgili Çalışmalar**” başlığı altında, yalmavuz tipinin sadece Türk dünyası efsane ve masallarında değil, Altay dil ailesine mensup diğer milletlerin anlatmalarında da bulunduğu belirtilerek, bu konuda Uygur, Sarı Uygur, Tatar, Japon, Türk ve batılı bilim adamlarının çalışmaları ve görüşleri hakkında bilgi verilmiştir.

“**2. Yalmavuz Kelimesinin Etimolojisi Üzerine**” başlığı altında, yalmavuz kelimesinin diğer Türk boylarındaki ve milletlerdeki karşılığı verilerek, bu kelimenin kökeninin “mañgus” olduğu belirtilmiştir. Kelimenin fonetik değişiklikleri hakkında geniş bilgi verildikten sonra, “mañgus” sözcüğünün “mavız” şeklinde değiştiğini ve onun da “yel/cel” veya “al/yal/cal” kelimesiyle birleşmesiyle “yalmavuz/celmoğuz” şeklini aldığı belirtilmiştir. Ayrıca “mañgus” kavramı üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve onun değişik milletlerin anlatmalarında hangi özelliklerde yer aldığı örneklerle ortaya konmuştur.

“**3. Yalmavuz ve Ateş İlahesi**” başlığı altında, Türk mitolojisinde önemli yer tutan ateş, ağaç ve orman kültürleriyle yalmavuz tipinin ilişkisini örnek metinlerle ortaya koymuştur.

“**4. Yalmavuz ve Albastı**” başlığı altında, albastı kelimesinin diğer Türk boylarındaki karşılıkları verilerek, bu kelimenin etimolojisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca, albastı ile yalmavuz, yaşadığı yerler, dış görünüş özellikleri, karakter özellikleri gibi çeşitli yönlerden karşılaştırılarak bu iki tipin ortak özellikleri ortaya konmuş ve bunların mitolojik kökende birleştiği sonucu çıkarılarak, bu tiplerin diğer toplumların mitolojilerindeki paralelleri üzerinde de durulmuştur.

“**5. Yalmavuz ve Tepegöz**” başlığı altında, Tepegöz’ün Türk mitolojisindeki yeri hakkında geniş bilgi verilmiş ve Türk boyları arasındaki çeşitli anlatmalardan hareketle, yalmavuz ile Tepegöz’ün ortak yönlerini ortaya konmuştur.

“6. **Yalmavuz ve Ejderha**” başlığı altında, ejderhanın Türk mitolojisindeki yeri üzerinde durulmuş, daha sonra da ejderha ile yalmavuz ortak özellikleri maddeler halinde ortaya konmuş ve yalmavuzun kökeninin de ejderha olabileceği belirtilmiştir.

“7. **Yalmavuz ve Dev**” başlığı altında, yalmavuz ile dev ilişkisi üzerinde durulmuş ve bu iki tipin ortak özellikleri ortaya konmuştur. Ayrıca devin, bütün toplumların mitolojisinde görülmesine karşın; yalmavuzun Altay dil ailesine mensup milletlerin mitolojilerinde yer aldığı belirtilmiştir.

“8. **Yalmavuz ve Cadı**” başlığı altında, bu iki tipin ortak yönleri üzerinde durulmuş ve cadının, yalmavuzun biraz daha insanlaştırılmış şekli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, cadının daha çok yalmavuzun büyücülük karakterini muhafaza ederek anlatılarda yer aldığı belirtilmiştir.

“9. **Yalmavuz ve Şaman**” başlığı altında, şamanın belirli özellikleri ortaya konarak, yalmavuz ile şamanın özellikle çift cinsiyetli olma, şekil değiştirebilme, büyü yapma gibi birçok ortak yönleri olduğu belirtilmiş ve yalmavuz tipinin kökeninin şamanizmle ilgili olduğu sonucuna varılmıştır.

Eserin “**Sonuç**” bölümünde, yalmavuz tipinin sadece Türk dünyası anlatmalarında değil, Altay dil ailesine mensup diğer milletlerin anlatmalarında da bulunduğu belirtilmiştir. “Yalmavuz” sözcüğünün, “yal” ile “mangus” sözcüğünün bir araya getirilmesiyle ve fonetik değişim sonunda ortaya çıktığı anlatılmıştır. Ayrıca yalmavuzun ateş ilahesi, ağaç ruhu, albastı, tepegöz, ejderha, dev, cadı ve şaman ile ilişkisi olan, çok boyutlu, değişik inanç ve derin tarihî tabakaları olan bir tip olduğu sonucuna varılmıştır.

Eserin “**Metinler**” bölümünde, içinde yalmavuz tipi yer alan “Ana Kapı Hakkında”, “Tömür Kimdik”, “Yalmavuz ile Tüccarın Kızı”, “Kenci Batur”, “Ayı İslam Batur”, “Sinek Nasıl Ortaya Çıktı?”, “Zilli Tavşan”, “Buğra Dağı’nın Ortaya Çıkışı”, “Ağaç-Taş-At Oğlu Kardeşler” başlığını taşıyan dokuz metin, önce Uygur Türkçesiyle, ardından Türkiye Türkçesiyle verilmiştir.

Eserin “**Kaynaklar**” bölümünde, çalışmada yararlanılan yüz otuz tane kaynak, yazarların soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Eserin “**Dizin**” bölümünde, çoğunluğu özel adlardan oluşan bir dizin yer almaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türk dünyası efsane ve masallarında yer alan “yalmavuz tipini” diğer mitolojik tiplerle ve kültürlerle karşılaştırmalı olarak inceleyip, bu tiplerin birbiriyle ilişkisini ve benzer yönlerini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Alimcan İneyet’in yaptığı bu çalışmayla, Türk dünyası sözlü anlatılarında yer alan mitolojik tiplerin incelenmesinde önemli bir çığır açıldığını ve bu çalışmanın, bundan sonra bu konuda yapılacak çalışmalara bir örnek teşkil edeceğini düşünmekteyiz. Bu çalışması dolayısıyla yazarı kutluyor ve yeni çalışmalarında başarılar diliyoruz.

Adem ÖGER*

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.